

ПРОБЛЕМА АНТРОПНОЇ ПРИРОДИ ПРАВА В ПОЗИТИВНОМУ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМІ Н. АББАНЬЯНО

Сучасний соціум, для якого іманентним є право, як і його предтечі, залишається органічним поєднанням різних сегментів, різних сфер «другої» природи. Цей феномен вивчається протягом свідомої історії людства. Але чи можемо ми вважати його раз і назавжди визначеним, про який нам усе відомо? Це запитання є дещо риторичним, бо кожна праця науковців, присвячена сутності й різноманітним вимірам права, відкриває нам щось нове.

Актуальність всебічного дослідження природи права зумовлюється як його пізнавальною невичерпністю, так і необхідністю, спираючись на нове знання про нього, дати раду справі ребудови правової державності в Україні. У даному випадку об'єктом поглибленого вивчення виступає антропний вимір природи права, а предметом – його екзистенціалістська рефлексія, запропонована Н. Аббаньяно [1]. Виходячи з цього, ми маємо за мету на підставі екоософського

аналізу його підходу з'ясувати співвідношення антропного й соціального у природі права. Це дозволить, на нашу думку, розв'язати два завдання: уточнити теоретико-методологічні принципи й визначити практичні кроки суб'єктів права щодо формування основоположного стрижня перебудови українського соціуму – правової державності на засадах екоосоціальної гармонії.

Досягнення поставленої мети й вирішення завдань цієї наукової розвідки передбачається на підставі екстраполяції екоософської методології, яку розробляли Е.М. Андрєєв, О.В. Афанасьєва, Ю.Г. Волков, Г. Кюлевінд, А.В. Миронов, Т.В. Рязська, О.І. Субетто, К.І. Шилін, Ф.-Е. Шварцкопф, С.В. Шефель, Р.Г. Яновський [див.: 2-5; 7-12] та інші, в контексті екоософії права як філософського вчення про гармонізацію відносин між людьми, їх соціумом і Природою шляхом екологізації правосвідомості. Наслідком цього має стати змістовний розвиток

концепції екософії права, точніше, дещо нове в розумінні природи права та його самого як соціокультурного феномена. Новизна аналізу проблеми міститься у специфіці застосованої щодо неї парадигми, що передбачає необхідність екософського співвіднесення категорій «людина», «соціум», «право», «норма закону» тощо. Ось чому, розмірковуючи над шляхами поглиблення концепції екософії права, вважаємо за доцільне виявити в запропонованому Н. Аббаньяно підході до розуміння природи права саме те, що й визначає його як своєрідне її джерело.

У цьому сенсі слід зазначити, що в євроатлантичній правовій культурі традиція екзистенціалістської рефлексії права формувалася протягом ХХ ст., набуваючи форми суспільної реакції щодо жахів світових війн та неспроможності лібералізму розв'язати в межах існуючого ладу докорінну проблему – належним чином забезпечити в більшості країн захист прав людини й утвердити ідеали соціальної справедливості.

Значення позитивного екзистенціалізму Н. Аббаньяно полягає, як на нас, у тому, що він гостро реагує на запитання: як жити європейській людині, яка втратила ліберально-прогресивні ілюзії, перед викликом історичних катастроф. Особливо актуальним

воно виступає на тлі загрози глобальної екокатастрофи. Але, на жаль, для вирішення цього питання вже недостатньо використання тільки засобів екзистенціалістської рефлексії. Хоча саме в ній вбачаються глибинний виток і передумова виникнення сучасної екософії права, здатної дозволити євроатлантичній спільноті подолати соціетальну обмеженість своєї цивілізації й системно усунути її для утвердження екогармонійного суспільства.

Близькість цієї концепції екзистенціалізму до екософії полягає в тому, що обидві вони не тільки долають обмеженість попередньої класичної парадигми філософії з її принципом протиставлення суб'єкта об'єктові пізнання, а й виходять з розуміння нетотожності й розрізнення феноменів суцього й буття людини. Буття для них досягається не опосередковано (за допомогою оперуванням раціональним мисленням), а й безпосередньо, відкриваючись людині через її власне буття, особистісне існування, тобто через екзистенцію. Саме в ній і міститься синкретична цілісність суб'єкта й об'єкта, недоступна ані позитивістському, ані спекулятивному типам мислення. Та на рівні повсякденної свідомості людина, коли вона цілком адаптована соціетальністю, майже не досягає себе як екзистенцію. Вона здатна досягнути себе такою більшою

мірою у кризових, загострено конфліктних ситуаціях, особливо, коли відчувається беззахисною, неспроможною звичними для соціетального суспільства засобами захистити свої права, передусім своє право на життя.

Тільки ідентифікуючи себе як екзистенцію, людина може відчути себе вільною, тобто знайти власну свободу як справжню сутність життя, без якої воно не може бути зрозумілим, не мати жодного сенсу. Свобода є віддзеркаленням змісту її справжнього (а не примарного, якогось зовнішнього для неї) життя, буття як екзистенції. Утім, на відміну від екософії, з позицій позитивного екзистенціалізму це означає, що свобода – це стан, у якому людина не відчуває на собі будь-якого визначального зовнішнього впливу ані з боку природної причинності, ані соціуму як його об'єкт чи річ. Суб'єктивна характеристика природи свободи позитивним екзистенціалізмом полягає в тому, що він обстоює, так би мовити, вибір людиною самої себе як формування якостей, підібраних з власної волі. Цим обумовлюється конструктивна роль кожної людини вже як творчої індивідуальності, здатної свідомо відповідати за все нею скоєне, за будь-який свій вчинок як унікальної особистості, яка не виправдовує свої дії обставинами. Тут людина постає як право-

ва істота, спроможна дати раду самій собі, не чинячи зла іншим. Вона «приречена» до самоорганізації, вільної комунікативності в соціумі, що немає нічого спільного з конформізмом, пристосуванством й підкорюванням.

Усе ж на відміну від позитивно-екзистенціалістського розуміння свободи, що, виявляючись суб'єктивістським, є суто етичним, екософське постає багатомірним. Із позицій екософсько-правової рефлексії свобода вбачається й антропологічним, й аксіологічним виявом права, а само воно є здійсненою свободою. Ці категорії екософія розуміє як взаємозумовлені феномени, тобто як умову й реалізацію один одного.

Незважаючи на певну світоглядно-методологічну обмеженість, позитивно-екзистенціалістське дослідження питання щодо сутності антропного у природі права залишається вартим уваги. Прикладом цьому є міркування Н. Аббаньяно, який оперує терміном «свобода», що є, без сумніву, категорією правової аксіології, тобто правовою цінністю, в сенсі ще й антропологічному. Він підкреслює, що свобода разом з невизначеністю становить дійсне буття людини і є основою співіснування людей. Це означає, що у своїй багатомірності людина є правовою цінністю не тільки сама по собі як окрема біосоці-

альна істота, а й така, що, набуваючи правової сутності, є, на відміну від інших «ланцюжків» макросвіту, мікросвітом в останньому, відповідальним за все, що відбувається на її плані універсуму. Недарма ж основоположник позитивного екзистенціалізму підкреслював, що як існування людина є органічною часткою світу як тотальності. Тут очевидна виняткова специфікація людської універсальності: людина приречена еволюцією макрокосму (а Н. Аббаньяно вважав Природу об'єктивним порядком речей) бути причиною власного розвитку як істота біосоціальна, інакше кажучи, бути вільною щодо свідомого вибору мети і шляху такого розвитку, й одночасно з огляду саме на цю специфіку свого існування завжди бути відповідальною за свої вчинки, щоб згідно з усвідомленими нею законами коеволюції виступати інтегруючим началом у розвитку життя.

Свободу як властивість кожна людина набуває внаслідок зазначеної еволюції, перетворюючись на суб'єкта права. Вона намагається її постійно зреалізувати, чим надає своєму існуванню соціального характеру. Таким чином соціалізована людина через можливість вільної дії вирізняється з поміж інших істот. Свобода глибоко вкорінена у єстві індивідів через те, що в зародку

цієї соціальності, вони інтуїтивно, на підсвідомому рівні, через невимушене спілкування між собою фіксують ідеальні образи змісту норм, що регулюють їх поведінку, міжособистісні стосунки, тобто всі ті людські цінності, які, власне і йменуються «звичаєве право». Бо, як зауважує Н. Аббаньяно, тільки завдяки співіснуванню з іншими кожен індивід може зреалізувати своє «Я». Це й робить врешті-решт можливою ту комунікативність, яку людина привносить як конструктивний елемент і засіб у нову сферу, новий план буття – у своє соціальне життя для його розбудови.

У цьому сенсі, зрозуміло, антропне у природі права передуює соціальному. Воно зумовлено ще досоціальними природними творчими потенціями людини, бо право як якість закладено в самому її єстві. Право вириває в ідеальному світі буття індивіда з рівня його віртуальної потенції – у структурі свідомості, займаючи там певний сегмент, яким є правосвідомість. Остання є виявом творчої еволюції людини як істоти, підкреслюючи її унікальність у Природі. Правосвідомість виникає з природної потреби індивіда у спілкуванні з собі подібними для свідомої взаємодії в розбудові свого виміру буття й адаптації його в коеволюційному процесі, який не дозволяє людству зійти на екокатастрофічний шлях

соціетального відчуження.

Феномен права, що виявляється як здатність і приреченість людини до свідомої конструктивної взаємодії із суб'єктами й об'єктами універсуму, є необхідним знаряддям (засобом) реалізації творчого її потенціалу. Згадаємо тут думку Н. Аббаньяно щодо визначення Природи як об'єктивного порядку речей, у якому співпадають реальність і інструментальність, тому що людина взаємодіє з речами як безпосередньо, так і опосередковано. Власне, творчість, як спроможність вільного свідомого волевиявлення індивіда безпосередньо зумовлює антропну природу права. Право, у свою чергу, дає про себе знати, фактично виявляє себе через творчу активність людини вже на рівні її соціалізації. І хоча фундатор позитивного екзистенціалізму, підкреслюючи значущість науково-технічного прогресу, визначав його як «зустріч» Природи й людини, це не нівелює екоософської сутності його методологічного підходу до розуміння змісту творчості як принципового вияву буття особистості.

Примітно, що Н. Аббаньяно, визначаючи мистецтво як повернення людини до Природи в сенсі здійснення нею вільного вибору, як раз і підкреслював наявність творчого контексту як антропної сутності буття. Він писав, що в

мистецтві індивід утверджує свою свободу як здатність до саморозвитку. Це означає, що через творчість людина набуває правових цінностей як таких унікальних властивостей, що сприяють здійсненню нею функцій коеволюційного інтегратора. Повертаючись таким чином до Природи, людина, за Н. Аббаньяно, ніби «вбудовує» її в історію, у свій соціум як унікальний план буття універсуму.

Насамкінець зазначимо, що екологізація правосвідомості в контексті екоософської рефлексії такого підходу в обґрунтуванні права означає аксіологічне оновлення суб'єктом права змісту норми закону на підставі застосування до її конструювання принципів верховенства права, справедливості, рівноправ'я, поваги до інших, як до себе, тощо. Тільки через таку процедуру суб'єкт права може здійснювати власну екзистенцію як процес соціального моделювання, що утверджує його сутнісне «Я», його дійсну гуманістичну природу. Це відкриває для нього можливість, залишаючись самим собою, самовдосконалюватися, відтворюючи свою екологічну сутність. Так зрозуміла суб'єктом права ідея самореалізації є умовою звільнення його свідомості від застарілих і світоглядно обмежених стереотипів праворозуміння й утвердження гуманістичних правових цінностей як

переконань, що спонукають до відтворення стійких навичок правомірної поведінки у процесі соціальної комунікації, метою якої виступає діяльність, спрямована на розбудову правової державності й відповідної культури громадянського суспільства.

Екософський аналіз концепції позитивного екзистенціалізму має чимале значення для пошуку адекватної відповіді щодо визначення стратегії розбудови в Україні правової державності і громадянського суспільства, що прийде на зміну суспільству, приреченому на «відмирання» внаслідок дії соціальних атракторів, чільне місце серед яких належить праву. Саме серед інтеграційних можливостей глобалізаційного процесу, якими може творчо скористатися держава в цьому сенсі є досвід розбудови громадянського суспільства і правової державності у країнах євроатлантичного регіону, що ґрунтується й на вищезазначених ідеях Н. Аббаньяно. Такий досвід орієнтує на перехід у глобалізаційному процесі від акценту на «негативній поляризації» до акценту на так званій «позитивній поляризації» (терміни П.О. Сорокіна [6]) правосуб'єктів. У контексті його діалектичного розуміння владні інститути суверенних держав, спираю-

чись на волю повноважних органів світового співтовариства (ООН), закріплену у змісті норм міжнародного права, повинні демонтувати техногенну цивілізацію шляхом органічного синтезу кращих досягнень правової культури народів світу. Мета цієї глобальної процедури – повернутися до екосоціальної гармонії, але на вищому рівні розвитку інформаційного соціуму, коли він, як сфера панування екологічного розуму, стане тією фазою, що виявить себе як «сузір'я» гармонійної взаємодії взаємодоповнюючих типів ментальності (у тому числі й правової) й етнокультур поліполярного, але єдиного у своїй цілісності правового простору.

Це означатиме свідомий перехід державних і недержавних інституцій до стратегії створення сприятливих умов для всебічного гармонізуючого розвитку особистості, яка буде підкорятися гаслу про те, що в цьому й полягає мета існування її суспільства [13]. Інакше кажучи, така стратегія повинна передбачати можливість свідомого «прирощування» носіями певних типів ментальності кращих якостей протилежних їм за менталітетом суб'єктів права як носіїв інших соціокультур.

- Список літератури:* 1. Аббаньяно Н. Экзистенция как свобода // *Вопр. философии.* – 1992. – № 8. – С. 146-157. 2. Андреев Э.М., Миронов А.В. Социально-гуманитарное знание и образование: новые реалии, иные измерения, информационная безопасность. – М.: Соц.-гуманит. знания, 2001. – 142 с. 3. Афанасьева О.В. Творчество как саморазвитие личности. – М.: Луч, 1998. – 288 с. 4. Волков Ю.Г., Поликарпов В.С. Человек: Энцикл. словарь – М.: Гардарики, 1999. – 520 с. 5. Ряжская Т.В. Социологический анализ процесса экологизации общественного сознания (гендерный аспект): Автореф. дис. ... канд. социолог. наук: спец. 22.00.06 – социология духовной жизни, спец. совет Д 200.13.03 в ИСПИ РАН. – М., Ин-т социально-полит. исследований РАН. – 1999. – 17 с. 6. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени / Пер. с англ. – М.: Наука, 1997. – 351 с. 7. Субетто А.И. Экокультура как форма Неклассического социо-природного гомеостаза на базе общественного интеллекта // *Экологическая культура в научных, философских и богословских интерпретациях: Матер. XI Междунар. конгресса.* С.-Петербург, 17-19 окт. 1996 г. – СПб.: Гос. мех.-технолог. ун-т, 1996. – С. 112-116. 8. Шварцкопф Ф.-Э. Метаморфоза данного: На пути к созданию экологии сознания / Пер. с англ. Н. Лентяшина. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 232 с. 9. Шефель С.В. Экософські засади правознавства // *Соціальна філософія, психологія: Наук. зап. Харків. ун-ту Повітряних Сил.* – Х.: ХУПС, 2005. – Вип. 3 (24). – С. 32-40. 10. Шилин К.И. Экософские начала социологии будущего: Первая энцикл. третьего тысячелетия. – Т. 1. – М.: Социум, 2000. – 320 с. 11. Яновский Р.Г. Глобальные изменения и социальная безопасность. – М.: Academia, 1999. – 387 с. 12. Kuhlewind G. Fundamentals of an Ideal-Empirical Philosophy. Paper presented at conference, Cognition and Creation, March 11-13, 1988. The Elmwood Institute, P.O. Box 5805, Berkeley, CA 94705. 13. L. Education un tresor est cache dedans. Rapport a L, Vnesce de la commission international Sur L, Education pour le XXI siecle prisidee por Yaeques Delars. Paris, 1996.

Надійшла до редакції 30.10.2007 р.